

Media ja valistamisen etiikka

Eri tutkimusten mukaan 20–25 prosenttia suomalaisista 15–29-vuotiaista kuuluu ryhmään, joka ei juurikaan lue sanomalehtiä eikä käytä internetiä. Televisiosta he katsovat kaupallisten kanavien viihdettä ja elokuvia. Jos he lukevat aikakauslehtiä, he lukevat *7 päivää* ja *Katso!* -lehtiä. Jos he lukevat sanomalehtiä, ne ovat paikallislehtiä.

Tähän ryhmään kuuluvat ovat muita samanikäisiä huonommin koulutettuja, osalta on jäänyt peruskoulu kesken. He ovat muita useammin työttömiä. He ovat hiukan yleisemmin miehiä kuin naisia, ja he asuvat muita ikäisiään useammin keskisuurissa (alle 30 000 asukasta) kaupungeissa eri puolilla Suomea.

Ilmiö ei ole sinänsä uusi. Syrjäytyneistä ja syrjäytymisvaarassa olevista on puhuttu Suomessa pitkään. Tilastot eivät kerro yksiselitteisesti, onko edellä kuvattu ryhmä kasvanut tai kasvamassa 2000-luvulla. Kasvuun kuitenkin viittaa se, että nuorison keskuudessa sanomalehtien lukeminen on vähentymässä, television katselu on lisääntynyt, kevyiden aikakauslehtien levikki jatkaa kasvuaan ja internetin käyttö on alkanut vakiintua nykytasolleen. Ikäryhmä polarisoituu sisäisesti: kun osa nuorista lukee entistä enemmän ja käyttää internetiä päivittäin, osa lukee entistä vähemmän ja on kokonaan internetin ulkopuolella.

Miten mediatutkijoiden pitäisi suhtautua ilmiöön? Pitäisikö se jättää suosiolla sosiaalipoliitikoille ja todeta, ettei median keinoin voida ratkoa rakenteellisia ongelmia? Vai pitäisikö pohtia, voitaisiinko syrjäytymisen ja sen vaaran estämiseen vaikuttaa myös viestintä- ja mediapolitiikalla?

Yksi mediatutkijoita kiinnostavista kysymyksistä voisi olla, missä määrin ja millä tavalla mediassa ja sen käytössä tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet syrjäytymisen ehtoihin ja tapoihin. Viime vuosina on vahvasti korostettu internetin kasvavaa merkitystä tiedonvälityksessä. Termillä ”digitaalinen kuilu” on viitattu kasvavaan jakoon tietoverkkoihin osallisten ja osattomien välillä. Osa mediastakin näyttää jo uskovan, että internet on tiedonvälittäjänä syrjäyttänyt painoviestinnän. *Helsingin Sanomien* mukaan ”internetistä on tullut maailman tärkein tiedonlähde” (pääkirjoitus 21.11.2005).

Digitaalisesta kuilusta puhumisen heikkoutena kuitenkin on, että se teknologisoi ongelman joka on luonteeltaan sosiaalinen ja poliittinen. Mediateknologian muutokset eivät aiheuta syrjäytymistä. Sen sijaan ne saattavat muuttaa syrjäytymisen muotoja ja tapoja. Jos ajatellaan kulttuurista kehitystä Suomessa ja laajemmin niin sanotuissa vauraissa teollisuusmaissa 1990- ja 2000-luvuilla, sille on ollut ominaista yhtä aikaa median merkityksen lisääntyvä kasvu ja nopeat muutokset mediateknologiassa. Median sisältöjen – niin tiedollisten ja viihteellisten

kuin itseilmaisuuinkin liittyvien – käyttämisen ehdot ovat radikaalisti muuttuneet. Samaan aikaan kun media on tullut yhä välttämättömämmäksi osaksi arkeamme, sen käyttö vaatii entistä enemmän huomiota ja valintojen tekemistä.

Muutoksia median käyttämisen ehdoissa voidaan tarkastella esimerkiksi internetin avulla. Sen säännöllinen käyttö edellyttää yleensä kohtalaisen vakiintunutta elämäntilannetta: pysyväisluontoista asuntoa, kiinteää puhelin- tai kaapeliyhteyttä tai opiskelu- tai työpaikkaa sekä säännöllisiä tuloja. Koska internet mediana on luonteeltaan vuorovaikutteinen, edellytyksenä on lisäksi samanlaisessa elämäntilanteessa oleva vertaisryhmä, jonka keskinäiseen vuorovaikutukseen internetin käyttö liittyy esimerkiksi sähköpostin, selailun, pelaamisen, palvelujen käytön kautta.

Samantyyppinen vaikutus on yleisemminkin median teknologisoitumisella ja median käytön yksityistymisellä. Kyky käyttää mediaa tehokkaasti vaatii käyttäjältä jatkuvaa uuden omaksumista ja opettelua. Käyttötaidot kehittyvät vain käytössä, ja putoaminen teknologiakierteestä (laajakaista, mp3, digi-tv, gprs, mms, bluetooth jne.) kertautuu vaikeuksina jatkossa uusien käyttötapojen ja käyttöpakkojen syntyessä.

Pysyminen median kehityksessä edellyttää jatkuvia investointeja sekä taloudellisesti että sosiaalisesti: uudet pelikoneet, uudet matkapuhelinmallit, uudet tallennemuodot, digi-tv ja kodin digitaaliset viihdekeskukset ovat väistämättä osa uutta sukupolvikokemusta. Kysymys on jälleen sekä taloudellinen että sosiaalinen: vaaditaan sekä vakaita tuloja että asuinpaikkaa. Jos viidesosa tai jopa neljäsosa sukupolvesta jää tämän kokemuksen ulkopuolelle, se luo syvän kulttuurisen kuilun sukupolven sisälle.

Miksi mediatutkijoiden tulisi kantaa huolta syrjäytymisestä? Vastaus on yksinkertainen: se koskee välittömästi yhtä parin viime vuosikymmenen keskeisimmistä teoreettisista oivalluksista, ajatusta aktiivisesta yleisöstä ja median yhteisöllisestä merkityksestä. Jotta ajatus yleisön aktiivisuudesta olisi mielekäs, pitää siihen sisällyttää myös kyvyn vaikuttaa omalla toiminnallaan oman elämänsä ehtoihin. Muutenhan ajatus aktiivisuudesta pelkistyy vain yleisen touhuamisen tai kuluttaja-aktiivisuuden pyhitykseksi.

Syrjäytyminen ja syrjäytymisvaaraan joutuminen tarkoittavat, että yksilöt ovat jo joutuneet tilanteeseen, jossa he eivät kykene vaikuttamaan elämisiensä ehtoihin, eivätkä ehkä kykene sitä enää haluamaankaan. Tähän ryhmään kuuluvat voivat toki olla aktiivisia median käyttäjiä – television, matkapuhelimen, aikakauslehtien, musiikkitalenteiden – mutta sillä ei välttämättä ole tekemistä positiivisen elämänhallinnan kanssa. Media toimii kyllä yhteisöllisesti, mutta seurauksena voi olla mediakulttuurinen ghetto, eristynyt alakulttuuri, joka ei käytä samoja medioita samalla tavalla kuin enemmistön muodostavat selviytyjät. Tämä ehkäisee keskinäistä kommunikaatiota ja yhteisen kokemuksen muodostumista.

Edelliseen liittyy toinen viime vuosina paljon keskusteltu teema, joka koskee kansalaisten osallistumista ja osallisuutta. Erityisesti internetiin, mutta myös perinteiseen journalismiin on kohdistettu odotuksia siitä että ne edistäisivät kansalaisten osallistumisen, osallisuuden ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Osallistumiskeskusteluun usein sisäänrakennettu aktivistivinouma on kuitenkin koettu hankalaksi: julkista keskustelua hallitsee yleensä pienehkö ryhmä, jolla on aikaa ja voimavaroja. Ristiriidan muodostaa se, että samalla kun osallistumiseen ei voida ketään velvoittaa eli sitä ei tule pitää velvoittavana kansalaishyveenä, demokratiaa tavataan mitata kuitenkin vain niiden mielipiteiden pohjalta, jotka osallistuvat julkiseen keskusteluun. Äänettömät jäävät myös osattomiksi.

Tästä tullaan vanhaan valistamisen dilemmaan: miten auttaa niitä jotka eivät itse osaa tai voi auttaa itseään? Kantilainen etiikka sanoo, että auttaa pitäisi, ainakin vakavissaan yrittää. Yksi Helsingin yliopiston viestinnän tutkimuskeskuksen CRC:n keväällä 2005 tekemän terveysviestintää koskeneen tutkimuksen hätkähdyttäviä havaintoja oli, että ne, jotka kaikkein eniten tarvitsivat omaa terveyttään koskevaa tietoa ovat useimmiten medioiden ulottumattomissa. Heitä median valistava vaikutus ei tavoita.

• • •

Vuoden viimeisenä numerona tämä on aiemman käytännön mukaisesti kaksoisnumero ja siksi se on tavallista numeroa runsaampi. Kolme ensimmäistä artikkelia – Heli Katajamäen, Maria Lassila-Merisalonen ja Harri Sarpavaaran – muodostavat tekstintutkimuksellisen pienoisteeman. Kirjoittajat tarjoavat mielenkiintoiset näkökulmat kolmen erilaisen media-aineiston analyysiin: tarkastelun kohteina ovat pääkirjoitukset, henkilöreportaasi ja mainokset. Neljännessä artikkelissa Minna Aslama tuo suomalaiseen keskusteluun Mats Ekströmin journalististen moodien analyysin, jota kirjoittaja soveltaa suomalaisen televisio-ohjelmiston tutkimukseen.

Raporttiosastomme sisältää kaksi kiinnostavaa kokonaisuutta. Esa Sirkkunen esittää yhteenvedon usein näkymättömästä mediakulttuurin muodosta, paikallistelevisiotoiminnasta Suomessa. Ulla Järven, Lauri Vuorenkosken ja Tuula Vainikaisen tutkimusraportti käsittelee journalistista etiikkaa tilanteessa, jossa vastapuolena on vaikutusvaltainen lääketieteellinen tutkimus. Lisäksi Heidi Keinonen esittää kriittisen katsauksen suomalaisen televisiohistorian tutkimukseen, ja Seija Ridell erittelee kulttuurisen yleisötutkimuksen kansainvälistä tilaa 2000-luvun alussa. Numeromme sisältää myös runsaan keskustelu- ja kirjallisuusosion.

Toimituksen puolesta toivotan kaikille *Tiedotustutkimuksen* lukijoille hyvää uutta vuotta 2006. Seuraava numeromme on vuoden alussa ilmestyvä *Journalismikritiikin vuosikirja*.